

УДК 378.147.091.31-051:004+316.286

ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РЕФЛЕКСІЇ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Опалюк Т.Л., к. пед. н.,
асистент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Стаття присвячена розгляду актуальних підходів до застосування інтерактивних методів навчання у процесі формування соціальної рефлексії майбутнього вчителя. Соціальну рефлексію майбутнього вчителя розуміємо як вияв соціально-рефлексійної компетентності, що є інтегральною єдністю розвитку соціальної та рефлексійної компетентностей під час реалізації потенційно можливих видів професійно-педагогічної діяльності, що стосується здатності та готовності сприймати соціум, усвідомлювати свою перетворювальну роль у ньому через суб'єкт-суб'єктну взаємодію з учнями та іншими учасниками освітнього процесу, а також ефективно її вдосконалювати на циклічно-рефлексійній основі.

Ключові слова: рефлексія, соціальна рефлексія, освітній процес, вищий педагогічний навчальний заклад, майбутні вчителі, процес навчання, інтерактивні методи.

Статья посвящена рассмотрению актуальных подходов к применению интерактивных методов обучения в процессе формирования социальной рефлексии будущего учителя. Социальную рефлекссию будущего учителя понимаем как проявление социально-рефлексивной компетентности, которая является интегральным единством развития социальной и рефлексивной компетентностей при реализации потенциально возможных видов профессионально-педагогической деятельности, что касается способности и готовности воспринимать социум, осознавать свою преобразовательную роль в нем через субъект-субъектное взаимодействие с учениками и другими участниками образовательного процесса, а также эффективно ее совершенствовать на циклично-рефлексивной основе.

Ключевые слова: рефлексия, социальная рефлексия, образовательный процесс, высшее педагогическое учебное заведение, будущие учителя, процесс обучения, интерактивные методы.

Opalyuk T.L. APPLICATION OF INTERACTIVE METHODS OF EDUCATION IN THE PROCESS OF FORMATION OF THE SOCIAL REFLEXION OF THE FUTURE TEACHER

The article is devoted to the consideration of the latest approaches to the use of interactive teaching methods in the process of forming the social reflection of the future teacher. The social reflection of the future teacher should be understood as a demonstration of social and reflexive competence that is an integral unity of the social and reflexive competence development during the implementation of potential types of professional and pedagogical activities that are related to the ability and willingness to accept society, to aware one's transforming role in it through the subject-to-subject interaction with students and other members of the educational process, and also to improve it effectively and constantly on the cyclic and reflexive basis.

Key words: reflection, social reflection, educational process, higher pedagogical educational institution, future teachers, learning process, interactive methods.

Постановка проблеми. Значні соціальні зміни, які відбуваються в Україні, висувають особливі вимоги до рівня професіоналізму сучасних спеціалістів. Одним із найважливіших аспектів професійного розвитку особистості, а також її самореалізації є свідоме планування власного професійного просування, кар'єри, а допомогти в цьому може формування соціальної рефлексії майбутнього вчителя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сфері освіти досліджуються, зокрема, такі аспекти застосування інтерактивних методів, як становлення методу проєктів (Д. Дьюї, У. Килпатрик, Е. Паркхерст, С. Френе, В.П. Вахтеров, Н.Ф. Федоров, С.Т. Шацький та ін.); соціально-філософські проблеми освіти у контексті феномену про-

ектної культури (О.В. Громико, І.А. Зимня, А.М. Новиков, В.М. Розін, А.В. Розенберг, В.І. Слободчиков, Г.П. Щедровицький та ін.); освітньо-виховні системи і процеси (І.В. Бестужев-Лада, Б.С. Гершунський, Н.В. Кларін, Н.В. Кузьміна, М.Є. Бершадський, В.П. Беспалько, В.М. Монахов, Г.К. Селевко та ін.).

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні педагогічного потенціалу інтерактивних методів навчання та умови їх використання як засобу формування соціальної рефлексії майбутнього вчителя.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інтерактивний («inter» – взаємний, «act» – діяти) означає взаємодіяти або перебувати в режимі бесіди, діалогу з будь-ким.

Іншими словами, інтерактивні методи навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної та комунікативної діяльності, упродовж якої студенти виявляються залученими у процес пізнання, мають можливість розуміти і рефлексувати з приводу того, що вони знають і над чим міркують.

В. Ковальчук у своїй дисертаційній праці «Теоретичні і методичні засади розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання професійно-технічних навчальних закладів у післядипломній освіті» встановлює, що формування та розвиток педагогічної майстерності різних категорій педагогів забезпечується науково обґрунтованими методами, серед яких виділяють теоретично орієнтовані (лекції, семінари, «круглі столи», доповіді та ін.), практично орієнтовані (тренінги, імітаційні та неімітаційні ігри, дискусії та ін.), квазіпрофесійні (навчальна практика) методи, а також самостійну роботу (перегляд відеоматеріалів із подальшим їх аналізом, реферування, підготовка різноманітних творчих проєктів тощо). Особливе місце серед методів розвитку педагогічної майстерності посідають методи її діагностики (тестування, анкетування, професійні випробування та ін.) [3].

О. Малихін наголошує, що комп'ютерні засоби навчання називають інтерактивними, тому що вони мають здатність реагувати на дії студента і викладача, вступати з ними в діалог, що й становить головну особливість методики комп'ютерного навчання. Комп'ютер виконує функції викладача, джерела навчальної інформації, індивідуального інформаційного простору, тренажера, засобу діагностики та контролю, а також забезпечує наочність [1, с. 140].

Використання комп'ютерів у навчальному процесі відбувається за багатьма напрямками: як *засіб наочності*, який дає змогу одночасно побачити, відчути та здійснити динаміку явища чи процесу; як *засіб індивідуалізації навчання* (за допомогою завдань та індивідуальної роботи студента з комп'ютером досягаються значні успіхи в засвоєнні матеріалу. Адже комп'ютер фіксує всі етапи його роботи, оцінює її. Учитель має змогу будь-коли проаналізувати його дії); як *джерело інформації*; як *засіб оцінювання, обліку та реєстрації знань*; як *засіб творчої діяльності* (сучасне програмне забезпечення комп'ютерів дає змогу творчо працювати з текстовим редактором, графічним редактором, музичним редактором, редактором карт тощо); як *засіб заохочення до навчання в ігровій формі*; як *засіб допомоги особам із дефектами фізичного та розумового розвитку*; як *робочий інструмент*, оскільки він є засобом підготовки текстів і їхнього збере-

ження; як *об'єкт навчання* під час програмування, створення програмних продуктів, застосування різних інформаційних середовищ [2, с. 308–313].

Основним завданням нашого дослідження є формування соціальної рефлексії майбутнього вчителя, зокрема, під час вивчення студентами (майбутніми педагогами) гуманітарних дисциплін. На прикладі вивчення такого предмета, як «**Соціальні мережі**» зробимо спробу показати вплив інтерактивних методів навчання на формування соціальної рефлексії. Отже, програма вивчення навчальної дисципліни «Соціальні мережі» укладена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки фахівців другого магістерського рівня вищої освіти. **Предметом** вивчення навчальної дисципліни є теорія, методи, функціонування інформаційних систем соціальних мереж. **Міждисциплінарні зв'язки дисципліни з іншими:** «Теорія соціальної роботи», «Практичні методи соціальної роботи», «Технології соціальної роботи», «Соціалізація особистості», «Інноваційна діяльність у соціальній допомозі», «Технології прикладних соціально-педагогічних досліджень». Програма навчальної дисципліни складається з такого змістового модуля, як теоретичні основи соціальних мереж у соціальній сфері. **Метою** викладання навчальної дисципліни «**Соціальні мережі**» є засвоєння студентами теоретичних і практичних знань із питань сучасних засобів електронних комунікацій, оволодіння необхідними для практичної роботи за фахом базовими знаннями в галузі соціальних мереж. **Основні завдання** вивчення дисципліни «**Соціальні мережі**» – розкрити види та способи впливу соціальних мереж на поведінку особистості; окреслити різноманітність підходів до класифікацій інформаційної продукції у соціальних мережах; з'ясувати різноманітність форм застосування інформаційної продукції соціальних мереж у галузі соціальної допомоги; охарактеризувати особливості використання соціальних мереж у соціальній допомозі.

Після вивчення дисципліни «**Соціальні мережі**» студент повинен **знати** принципи роботи в мережі Інтернет та інформаційні ресурси комп'ютерних мереж; освітні інформаційні технології соціальних мереж; галузі застосування освітніх інформаційних технологій у соціальних мережах; програмні засоби навчального призначення соціальних мереж; цілі і завдання, напрями впровадження та характеристики освітніх інформаційних технологій; засоби комп'ютерної телекомунікації (передачі повідомлень, програм і даних за допомогою комп'ютерних мереж); знати сучасні сервісні програми, що

пропонує світова мережа Інтернет, вміти їх використовувати у своїй роботі. Студенти мають **вміти** використовувати різні сервісні служби та клієнтські програми, що пропонує світова мережа Інтернет; обробляти растрові та векторні зображення, аудіо та відео для створення контенту у світовій мережі Інтернет; використовувати телекомунікаційні засоби для передачі програм і даних по комп'ютерних мережах (навички роботи в мережі Інтернет).

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни складається із змістового модуля «**Особливості Інтернет-мережі**». Тема 1. Історія розвитку та становлення соціальних мереж. Тема 2. Інтернет як соціально-історичний феномен. Тема 3. Теоретико-методичні основи формування у підлітків безпечної поведінки в інтернет-мережі. Тема 4. Особливості соціально-педагогічних умов формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі. Тема 5. Особливості розвитку соціальних мереж в інформаційній системі постіндустріального суспільства. Тема 6. Соціальні мережі в розбудові комунікативного простору сучасного суспільства. Тема 7. Мережеві технології у сфері науки і освіти як інноваційний чинник формування громадянського суспільства.

Процес формування соціальної рефлексії майбутнього вчителя полягає якоюсь мірою через спілкування, відносини студентів з Інтернетом, спілкування в соціальних мережах. Отож, спираючись на наш головний задум щодо формування соціальної рефлексії майбутнього вчителя, ми на прикладі навчальної дисципліни «Соціальні мережі» розгорнуто опишемо низку методик та інтерактивних методів навчання, застосування які в комплексі забезпечуватиме процес формування соціальної рефлексії майбутнього вчителя.

Важливим практичним завданням для студентів було розробити **комплексну програму формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі**. Мета програми полягає у тому, щоб за допомогою соціальної рефлексії посприяти формуванню у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі. *Цільовою аудиторією є підлітки 13–15 років, які навчаються у загальноосвітніх навчальних закладах. Кількість учасників – орієнтовно 15–20 осіб.*

На наш погляд, доцільним було б введення до навчального процесу спеціального тренінгу, спрямованого на розвиток рефлексії, який можна реалізувати під час проведення практичних занять та самостійної роботи студентів із застосуванням спеціальних прийомів розвитку різних аспектів професійної рефлексії.

Тренінг дає змогу особистості за допомогою рефлексії побачити в собі, розкрити, розвинути, перевести в конкретні вчинки і дії професійний потенціал. Знання щодо способів і прийомів рефлексії, самопізнання, саморозвитку юна особистість одержує від психолога (викладача), який дає їй моделі рефлексивної діяльності через конкретні методичні прийоми, що мають рефлексійний характер.

На основі наукового доробку та запропонованого діагностичного інструментарію в дисертаційній роботі М. Снітко нами обрано такі рефлексійні техніки та прийоми, які ми пропонуємо та започатковуємо на практичних заняттях із курсу «Соціальні мережі» [4].

Вправа мозковий штурм «Інтернет-мережа – це...»

Мета: визначити рівень поінформованості учасників про поняття «Інтернет-мережа». *Час:* 10 хв. *Ресурсне забезпечення:* фліпчартовий папір, маркери. *Проведення:* ведучий звертається до учасників із проханням протягом 1 хвилини записати у зошиті якомога більше асоціацій до поняття «Інтернет-мережа». По завершенні учасники зачитують запропоновані ними асоціації. У процесі висловлювань учасників ведучий записує всі твердження на фліпчартовому папері. Після того, як всі думки були записані, ведучий зачитує весь список варіантів та, базуючись на них, повідомляє, що «Інтернет-мережа – це глобальна множина незалежних комп'ютерних мереж, яка використовується вдома, в школі, в Інтернет-клубах з метою обміну та пошуку інформації, спілкування, проведення власного дозвілля, що містить як позитивний, розвивальний, так і негативний вплив на користувача.

До уваги ведучого! Асоціації до поняття «Інтернет-мережа» можуть бути такими: спілкування, пошук інформації, онлайн-ігри, проведення дозвілля, перегляд відеороликів та фото; цікава, корисна, небезпечна, ризикована, швидка, захоплююча тощо.

Види діяльності підлітків в Інтернет-мережі

Мета: поповнити знання учасників про різновиди діяльності в Інтернет-мережі; сприяти розвитку умінь та навичок визначати особливості, переваги та недоліки такої діяльності.

Ризики в Інтернет-діяльності.

Мета: поповнити звання учасників про ризики в Інтернет-діяльності; створити таку емоційну ситуацію, яка вплине на появу бажання в учасників тренінгового заняття замислитися над негативними наслідками ризикованої поведінки підлітків в Інтернет-мережі та добирати безпечні види діяльності в Інтернет-мережі.

Вправа «Комплімент»

Мета: сприяти активізації учасників, створити комфортну атмосферу для подальшої роботи в групі. *Час:* 5 хвилин. *Проведення:* учасники стають у коло. Ведучий повідомляє завдання: «Учасник, який має в руках м'ячик, кидає його іншому учаснику та говорить йому комплімент. М'яч можна кидати тільки тим учасникам, які ще не почули комплімент на свою адресу». *До уваги ведучого:* Ведучому варто слідувати, щоб кожен учасник почув комплімент.

Інформаційне повідомлення «Структура та мета тренінгового заняття»

Мета: систематизувати уявлення учасників про структуру тренінгового заняття та питання, які будуть розглядатися на занятті. *Час:* 5 хв. *Ресурсне забезпечення:* програма тренінгового заняття, роздаткові матеріали (регламент роботи), фліпчарт, фліпчарт-овий папір, маркери. *Проведення:* учасники сидять у колі. Ведучий презентує учасникам структуру та мету тренінгової програми, оголошує регламент роботи цього модуля, нагадує про правила роботи під час тренінгового заняття, які було прийнято минулого разу.

Міфи і факти про діяльність в Інтернет-мережі

Мета: сприяти розвитку власного погляду в учасників щодо міфів та фактів про діяльність підлітків в Інтернет-мережі. *Час:* 5 хв. *Ресурсне забезпечення:* картки із твердженнями. *Проведення:* ведучий зачитує наведені нижче твердження. Учасники, прослухавши твердження, визначають його правдивість та обґрунтовують свою думку. Картки із твердженнями об'єднують у дві групи – «Міф» і «Факт» (розміщуючи інформацію в Інтернет-мережі, я можу бути впевненим, що нею ніхто не скористається; в Інтернет-мережі можна розміщувати будь-яку інформацію про будь-кого, оскільки неможливо знайти, хто її розмістив; я можу легко видалити будь-яку розміщену мною інформацію в Інтернет-мережі; в Інтернет-мережі можна знайти найкращих друзів; інформацію, отриману з Інтернет-мережі, потрібно перевіряти; обмеження доступу до сторінки в соціальних мережах гарантує, що нею не скористаються невідомі користувачі Інтернет-мережі; заплативши за товар, куплений в Інтернет-мережі, можна його не отримати; не варто довіряти віртуальним співрозмовникам; на спеціалізованих форумах можна отримати професійну пораду, консультацію; розміщені фото в соціальних мережах можуть використовуватися для фотомонтажу сторонніми особами).

Вправа «Фото»

Мета: показати учасникам загрозу зміни друкованої, фото- та відеоінформації в Інтернет-мережі. *Час:* 10 хв. *Ресурсне забезпечення:*

сторінки з журналів, на яких містяться фото моделей, або роздруковані фото за кількістю учасників, маркери, кольорові фломастери та олівці. *Проведення:* всі учасники сидять у колі. Кожен учасник отримує фотографію моделі, маркери, олівці та фломастери. Протягом 5 хв. учасники мають розмалювати фото так, як вони хочуть (можна домальовувати вуса, роги, вуха тварин; зі струнких красивих моделей можна зробити гладких та негарних і, навпаки, із гладких моделей – струнких; можна змінити зачіску, контур обличчя, колір та стиль одягу, стать тощо). По завершенні роботи учасники презентують розмальовані фотокартки. *Питання для обговорення:* чи легко вам було змінювати зовнішність моделі? Чому? Чи можна змінювати зовнішність людини за допомогою комп'ютера та Інтернет-мережі? Чим це загрожує?

До уваги ведучого: використовуючи різноманітне програмне забезпечення, будь-який користувач Інтернет-мережі може змінювати та спотворювати друковану, аудіо -, відео - та фотоінформацію у своїх цілях. Тому, розміщуючи в Інтернет-мережі інформацію про себе чи своїх друзів та родичів, варто пам'ятати про доступність та відкритість даних для всіх користувачів Інтернет-мережі.

Групова робота «Ризики в Інтернет-мережі»

Мета: систематизувати знання учасників про ризики в Інтернет-діяльності. *Час:* 15 хв. *Ресурсне забезпечення:* фліпчарт-овий папір, маркери. *Проведення:* Ведучий пропонує учасникам об'єднатися у 3 підгрупи (за принципом кольорових карток) та визначити переваги, недоліки та можливі ризики в Інтернет-діяльності: 1 підгрупа – пошук інформації, проведення дозвілля; 2 підгрупа – ігри в Інтернет-мережі, перегляд відео та картинок; 3 підгрупа – купівля товарів, спілкування в Інтернет-мережі.

По завершенні роботи у підгрупах учасники презентують власні напрацювання та доповнюють один одного (за потреби доповнення робить ведучий). *До уваги ведучого:* якщо під час обговорення особливостей, переваг та недоліків діяльності в Інтернет-мережі не були обговорені певні види діяльності (протиправна діяльність, діяльність, спрямована на задоволення сексуальних потягів та бажань), то під час виконання цієї вправи необхідно обговорити ризики, пов'язані з цими видами діяльності в Інтернет-мережі.

Вправа «Таємниця»

Мета: сприяти розвитку власного погляду на ризик використання особистої інформації в Інтернет-мережі. *Час:* 15 хв. *Ресурсне забезпечення:* папір формату А6, конверти та кулькові ручки за кількістю учасників. *Проведення:* всі учасники сидять у колі. Кожен

учасник отримує аркуш паперу та кулькову ручку.

Ведучий нагадує про те, що кожен з учасників має певні таємниці і не хоче, щоб вони стали відомі іншим. Наприклад: без дозволу брали чужі речі, пліткували про кращого друга або керівництво тощо. Це може статися з кожним: з кимось частіше, з кимось – дуже рідко, але це трапляється.

Ведучий просить учасників описати протягом 5 хв. на папері одну таку таємницю, а також наголошує на тому, щоб учасники поставилися до виконання цього завдання якомога серйозніше. Після того як учасники напишуть, ведучий просить дуже щільно скласти цей папірець, перегнувши його декілька разів, щоб не було видно, що саме написано, покласти його в конверт та підписати або ж зробити певну позначку і покласти його під стілець.

Після цього всім учасникам пропонується пересісти на два стільці вправо, потім на п'ять стільців вліво та ще на три стільці вліво.

Після цього відбувається обговорення ситуації: «Чи можете ви визначити, під яким стільцем знаходиться ваша таємниця?» (переважно учасники скажуть «так», бо будуть ретельно стежити за своїм папірцем); «Що ви зараз відчуваєте?»

По завершенні обговорення ведучий просить взяти чужий папірець під стільцем, на якому учасник зараз сидить, та наголошує на тому, що розгортати папірець не можна. Учасники лише беруть у руки папірець із чужими таємницями.

Питання для обговорення: що ви відчуваєте тепер? Чи хотіли б ви, щоб зараз хтось прочитав зміст того, що написано на папері, який він тримає у руках? *До уваги ведучого:* ведучий наголошує на тому, що досить часто ми розміщуємо в Інтернет-мережі інформацію, яка може нас компрометувати або навіть ідентифікувати: повне ім'я, домашню адресу, телефон, фінансовий статок, місце роботи батьків та інше. Цього не варто робити, інакше ми будемо почувати себе так, як під час цієї вправи.

Підбиття підсумків заняття

Мета: отримати зворотній зв'язок від учасників заняття. *Час:* 5 хв. *Проведення:* учасники сидять у колі та по черзі повідомляють про свій емоційний стан, чи справдилися їхні очікування, що корисне, а що зайве, на їхній погляд, було на тренінговому занятті.

Проведення комплексної програми із формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі може стати фундаційною основою для реалізації цілої низки інтерактивних методів навчання (соціально-значуща дискусія, соціальні дебати, бесіди на соціально значущу тематику, рольові і ділові

ігри, метод проектів, метод суперництво чи співпраця – «Ікси та ігреки», метод анкета «5 із 25»), які будуть сприяти формуванню соціальної рефлексії майбутнього вчителя за умови їх застосування під час засвоєння соціально значущих знань та розв'язання соціально забарвлених ситуацій, які можуть часто виникати в реалізації подальшої педагогічної діяльності студентів – майбутніх учителів як гарантів соціального становлення і соціального захисту учнів.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, підсумовуючи основні положення та актуальні підходи щодо застосування інтерактивних методів навчання у процесі формування соціальної рефлексії майбутнього вчителя, ми вбачаємо їх у проведенні комплексної програми з формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі, яка може стати фундаційною основою для реалізації цілої низки інтерактивних методів навчання (соціально значуща дискусія, соціальні дебати, бесіди на соціально значущу тематику, рольові і ділові ігри, метод проектів, метод суперництво чи співпраця – «Ікси та ігреки», метод анкета «5 з 25»). У своїх дослідженнях соціальну рефлексію майбутнього вчителя розуміємо як вияв соціально-рефлексійної компетентності, що є інтегральною єдністю розвитку соціальної та рефлексійної компетентностей під час реалізації потенційно можливих видів професійно-педагогічної діяльності, що стосується здатності та готовності сприяти соціум, усвідомлювати свою перетворювальну роль у ньому через суб'єкт-суб'єктну взаємодію з учнями та іншими учасниками освітнього процесу, а також ефективно її вдосконалювати на циклічно-рефлексійній основі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Малихін О.В. Методика викладання у вищій школі : навчальний посібник / О.В. Малихін, І.Г. Павленко, О.О. Лаврентьєва, Г.І. Матукова. – Кривий Ріг : КДПУ, 2010. – 270 с.
2. Волкова Н.П. Педагогіка / Наталя Павлівна Волкова. – К. : Академія, 2001. – 576 с.
3. Ковальчук В.І. Теоретичні і методичні засади розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання професійно-технічних навчальних закладів у післядипломній освіті: дис... канд. пед. наук : 13.00.04 / Ковальчук Василь Іванович. – Запоріжжя, 2014. – 40 с.
4. Снітко М.А. Соціально-педагогічні умови формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі: дис... канд. пед. наук : 13.00.04 / Снітко Марина Аркадіївна. – Київ, 2014. – 305 с.
5. Інтерактивні методи навчання: Навч. посібник. / За заг. ред. П. Шевчука і П. Фенриха. – Щецін: Вид-во WSP, 2005. – 170 с.